

XOTIN-QIZLARGA NISBATAN TEGAJOG‘LIK, TAZYIQ VA ZO‘RAVONLIK HOLATLARI VA ULARDAN HIMOYALANISH

Ikromova Maqsuda Baqoyevna

“O‘zbek tili va adabiyoti, xorijiy tillar” kafedrasida asistenti.

Toshkent Irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti Milliy
Tadqiqotlar Universiteti Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti

Buxoro sh, O‘zbekiston

Tel: (93) 454 15 70

e-mail: ikromova m1969@umail.uz

Xakimova Gulrux Abdunabiyevna

Buxoro viloyat yuridik texnikumi

“Xususiy-huquqiy fanlar” kafedrasida o‘qituvchisi

Tel: 998 (93) 450 28 33

e-mail: xakimovagulrux92@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10663539>

***Annotatsiya.** Maqolada xotin-qizlarga nisbatan zo‘ravonlik va tazyiq holatlarining namoyon bo‘lish shakllari va sabablari, jamiyatda ushbu zo‘ravonlikni oldini olish bo‘yicha amalga oshirayotgan ishlar xususida yoritilgan. Oiladagi munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilik hujjatlari, oilaviy zo‘ravonlik va tazyiqdan jabr ko‘rgan ayollarni himoya qilishning milliy tajribasi o‘rganilgan.*

***Tayanch so‘zlar:** oiladagi zo‘ravonlik va tazyiq, xotin-qizlarga nisbatan jismoniy zo‘ravonlik, jinsiy zo‘ravonlik, psixologik zo‘ravonlik, iqtisodiy zo‘ravonlik, himoya orderi, tazyiq va zo‘ravonlikka sabab bo‘luvchi omillar va oqibatlar, RESPECT women, xotin-qizlarga ko‘mak berish, reabilitatsiya qilish.*

CASES OF HARASSMENT, HARASSMENT AND VIOLENCE AGAINST WOMEN AND GIRLS AND THEIR PROTECTION

***Abstract.** The article discusses the forms and causes of violence and harassment of women and girls and the work they are doing to prevent this violence in society. The legislation regulating family relationships, the national experience of protecting women affected by family violence and harassment, has been studied.*

***Key words:** domestic violence and harassment, physical violence against women, sexual violence, psychological abuse, economic violence, protective order, harassment and violence contributing factors and consequences, RESPECT women, women support, rehabilitation.*

СЛУЧАИ ДОМОГАТЕЛЬСТВ, ДОМОГАТЕЛЬСТВ И НАСИЛИЯ В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН И ДЕВОЧЕК И ИХ ЗАЩИТА

***Аннотация.** В статье рассматриваются формы и причины насилия и домогательств в отношении женщин и девочек, а также проводимая ими работа по предотвращению этого насилия в обществе. Изучено законодательство, регулирующее семейные отношения, национальный опыт защиты женщин, пострадавших от насилия и домогательств в семье.*

***Ключевые слова:** домашнее насилие и домогательства, физическое насилие в отношении женщин, сексуальное насилие, психологическое насилие, экономическое*

насилие, охранный ордер, факторы и последствия, способствующие домогательствам и насилию, УВАЖЕНИЕ женщин, поддержка женщин, реабилитация.

“Hamma odamlar o‘z qadr-qimmatini hamda huquqlarida erkin va teng bo‘lib tug‘iladilar.

Ularga aql va vijdon ato qilingan, binobarin bir-birlariga nisbatan birodarlik munosabatida bo‘lishlari kerak”

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, 1-modda

Qadim-qadimdan ayollarni kamsitish evaziga erkaklarning ustunligini namoyon qilish oddiy hol sifatida qabul qilingan. Hatto erkak tomonidan ayolning jazolanishi qonunan mustahkamlab qo‘yilgan. Lekin XX asrning 70-yillariga kelib, oiladagi zo‘ravonlik masalasi muhokama va e‘tirozlarga sabab bo‘la boshlagan. Shunda ham gap faqat jismoniy zo‘ravonlik xususida borgan. Milliy xususiyatlarimizga ko‘ra, oiladagi holatni ommaga oshkor qilish uyatli hisoblanib, shu nuqtayi nazardan ham oilada bolalarga “uydagi gapni ko‘chaga tashima”, deya tarbiya berishgan. Agar qizlar oila qurganidan keyin qandaydir muammo tug‘ilsa, “sen ayolsan, chida, chiqqan qiz chig‘iriqdan tashqarida bo‘ladi”, deya ularni taqdiriga ko‘nishga, salomatligini yo‘qotish evaziga chidashga chorlangan. Xo‘sh, texnologiyalar asri hisoblanmish bugungi kundachi?! Qachonki rivojlanish uchun barcha sharoitlar yaratilsa, o‘z bilimi, malakasi va ko‘nikmalarini yuksaltirish imkoni bo‘lgan bugungi kunda ham oiladagi zo‘ravonlikka chidash kerakmi?!

Insonlarning o‘zaro ijtimoiy munosabatlari asosida insoniyat taraqqiyotining o‘ziga xos jihatlari va tarixiy rivojlanish shakllari paydo bo‘lgan. Tazyiq va zo‘ravonlikka asoslangan xulq-atvor hamda o‘zaro munosabatlar ham mazkur jarayonda o‘z o‘rniga ega. Tarixga nazar solsak, ijtimoiy taraqqiyotning har bir bosqichida zo‘ravonlikka asoslangan munosabatlarni ko‘rish mumkin. Zero zo‘ravonlik ham ijtimoiy munosabatlarning bir ko‘rinishi sifatida azaldan barcha jamiyatlarda mavjud bo‘lib kelgan. Tazyiq va zo‘ravonlik holatlarini ijtimoiy munosabatlar nuqtayi nazaridan ko‘rib chiqish insoniyat taraqqiyotini boshqa tomondan anglash imkonini beradi.

Har yili sayyoramiz bo‘ylab yarim milliondan ortiq odam zo‘ravonlikdan vafot etadi, ko‘pchiligi jamoaviy va shaxslararo nizolar natijasida tan jarohatlari oladi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma‘lumotlariga ko‘ra, zo‘ravonlik dunyo bo‘ylab 15 yoshdan 44 yoshgacha bo‘lgan odamlar o‘limining asosiy sabablaridan biridir.

A.A.Guseinov va R.A.Apresyan kabi bir qator olimlarning fikricha: “Zo‘ravonlikning mohiyati odamlar o‘rtasidagi iroda erkinligini yo‘q qilish jarayoni bo‘lib, bir tomonning kuch ishlatish va tashqi majburlash yo‘li bilan o‘z irodasini boshqalarga yuklashidir”[2]. Olimlarning nazarida bitta fikrning ikkinchi fikrga o‘z xohishi bilan bo‘ysunish holati bundan mustasno. Misol uchun, oilada o‘g‘il otasining fikrini ma‘qul bilib, unga o‘z xohishi bilan bo‘ysunishi zo‘ravonlik holati hisoblanmaydi.

Zo‘ravonlik va tazyiq tushunchasini har tomonlama o‘rganish va ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Chunki bunday munosabatlar doimiy ravishda davlatlar, millatlar, alohida guruhlar, shaxslar va oila a‘zolari o‘rtasida sodir bo‘lishi kuzatiladi. Oiladagi zo‘ravonlik va tazyiq

holatlarini o'rganganda uning tarkibiy elementlarini alohida inobatga olish hamda omillarni tahlil qilish dolzarb sanaladi.

AQSHda XX asrning ikkinchi yarmida oiladagi zo'ravonlik milliy muammo sifatida e'tirof etildi va fanlararo ilmiy tahlil obyektiga aylandi. Eng mashhur ilmiy loyihalar qatoriga 1975-yilda amerikalik sotsiologlar tomonidan o'tkazilgan hamda 1985-yilda A.Strauss[3] boshchiligidagi bir guruh mutaxassislar tomonidan oiladagi zo'ravonlik muammolarini umummilliy o'rganishni davom ettirilishi kiradi. Bu sotsiologlar va boshqa bir qator amerikalik olimlar (L. Lerman, L. Sherman, R. Burk, D. Finkelxor, K. Yollo va boshqalar) bugungi kungacha oiladagi zo'ravonlik sohasini o'rgangan yetakchi mutaxassislardan hisoblanadi[4]. Bugungi kunda ham AQSH hukumati oiladagi zo'ravonlikni tadqiq qilish va unga qarshi kurashishning yangi yondashuvlarini ishlab chiqishga katta sarmoya kiritib kelmoqda.

Ayollarga nisbatan eri yoki yaqin sherigi tomonidan zo'ravonlik va tazyiq o'tkazilishi sog'liqni saqlash va inson huquqlarining jiddiy buzilishi hisoblanadi. JSST tomonidan e'lon qilingan hisob-kitoblarga ko'ra, dunyo bo'ylab, taxminan, har uchinchi (30%) ayol o'z hayoti davomida turmush o'rtog'i yoki boshqa shaxs tomonidan jismoniy yoki jinsiy zo'ravonlikka duchor bo'ladi.

Oilaviy zo'ravonlik global muammolardan biri bo'lib, ayollar begonalar tomonidan emas, balki o'z oila a'zolarining tajovuzkor harakatlariqurboni bo'ladi. Bu badanga unchalik katta bo'lmagan yengil shikast yetkazish bilan bog'liq o'rta og'irlikdagi jinoyatlar hamda qotilliklarga tegishli. Yaqin insonlariga nisbatan tajovuz holatlari deyarli barcha mamlakatlarda qayd etiladi. Shu nuqtayi nazardan guruhdagi, jumladan, oiladagi tazyiq va zo'ravonlik holatlarini quyidagicha ta'riflash mumkin:

Zo'ravonlik biror insonga nisbatan jismoniy, ruhiy, jinsiy va iqtisodiy ta'sir o'tkazish yoki bunday ta'sir o'tkazish choralarini qo'llash bilan tahdid qilish orqali ularning hayoti, sog'lig'i, jinsiy daxlsizligi, sha'ni, qadr-qimmatini va qonun bilan himoyalangan boshqa huquqlari hamda erkinliklariga tajovuz qiladigan g'ayrihuquqiy harakat yoki harakatsizlik holatlarini qamrab oladi. Tazyiqesa sodir etilganligi uchun ma'muriy yoki jinoiy javobgarlik nazarda tutilmagan, insonning, jumladan, xotin-qizlarning sha'ni va qadr-qimmatini kamsitadigan harakat yoki harakatsizlik, shilqimlik holatlarini nazarda tutadi.

Oiladagi tazyiq va zo'ravonlik – shaxsning jismoniy va ruhiy salomatligiga zarar yetkazadigan, oila a'zolarining maqbul hayotiga xalal beradigan, oiladagi bolalarning normal rivojlanishi uchun xavf tug'diradigan, oila a'zolaridan birining huquqlarini buzadigan har qanday harakatdir.

Bugungi kunda oiladagi tazyiqlar va zo'ravonliklar tufayli ayollarni asrash va himoya qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasi "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonunining 3-moddasiga ko'ra, "tazyiq va zo'ravonlikdan jabr ko'rganlar – o'ziga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik sodir etilishi tahdidi ostida bo'lgan yoki tazyiq va zo'ravonlik natijasida jabrlangan ayollar"dir.

Oilaviy zo'ravonlik va tazyiq o'tkazish zo'rlik qilish xatti-harakatlarida namoyon bo'lib, u ko'p hollarda jismoniy zo'ravonlik va tazyiq bilangina chegaralanmaydi, balki oiladagi insonlarni qat'iy chegaralash, xo'rlash, zug'um o'tkazish va qo'rqitish kabi shakllar orqali ham namoyon

bo'lishi mumkin. Shunga ko'ra, oiladagi tazyiq va zo'ravonliklar *jismoniy, jinsiy, ruhiy va iqtisodiy* turlarga ajratilishi mumkin.

Xotin-qizlarga nisbatan oiladagi jismoniy zo'ravonlik xotin-qizlarga nisbatan og'irligi turli darajada bo'lgan tan jarohatlari yetkazish, ularni xavf ostida qoldirish, hayoti xavf ostida qolgan shaxsga yordam ko'rsatmaslik, zo'ravonlik xususiyatiga ega boshqa huquqbuzarliklar sodir etish, jismoniy ta'sir o'tkazish yoki bunday ta'sir o'tkazishning o'zga choralari qo'llash bilan tahdid qilish orqali xotin-qizlarning hayoti, sog'lig'i, erkinligi hamda qonun bilan himoya qilinadigan boshqa huquqlari va erkinliklariga tajovuz qilinadigan zo'ravonlik shaklidir.

Xotin-qizlarga nisbatan oiladagi jinsiy zo'ravonlik o'z ichiga xotin-qizlarga nisbatan ularning roziligisiz shahvoniy xususiyatga ega harakatlarni sodir etish orqali jinsiy daxlsizlikka va jinsiy erkinlikka tajovuz qiladigan zo'ravonlik xatti-harakati, shuningdek, zo'rlik ishlatish bilan tahdid qilish yoxud ayol jinsidagi voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan axloqsiz harakatlar sodir etish orqali uchinchi shaxs bilan jinsiy aloqa qilishga majburlash holatlarini qamrab oladi.

Xotin-qizlarga nisbatan oiladagi iqtisodiy zo'ravonlik xotin-qizlarga nisbatan turmushda amalga oshirilgan zo'ravonlik turi bo'lib, xotinqizlarning normal yashashi va kamol topishi uchun oziq-ovqat, uyjoy hamda boshqa zarur shart-sharoitlar bilan ta'minlanishga bo'lgan huquqini, mulk huquqini, ta'lim olish hamda mehnatga oid huquqini amalga oshirishni cheklashga olib keladigan harakat yoki harakatsizlikni o'z ichiga oladi.

Xotin-qizlarga nisbatan oiladagi ruhiy zo'ravonlik xotin-qizlarni haqoratlash, ularga tuhmat qilish, tahdid qilish, ularning sha'ni va qadr-qimmatini kamsitish, shuningdek, ularning xohish-irodasini cheklashga qaratilgan boshqa harakatlarda ifodalanadigan zo'ravonlik turi bo'lib, reproduktiv sohada nazorat qilish, tazyiq va zo'ravonlikdan jabrlanuvchida o'z xavfsizligi uchun xavotir uyg'otgan, o'zini himoya qila olmaslikka olib keladigan yoki ruhiy sog'lig'iga zarar yetkazgan harakat yoki harakatsizliklardir.

Deyarli barcha davlatda zo'ravonlik holatlari, jumladan, oiladagi zo'ravonliklar borasida to'plangan statistik ma'lumotlar mavjud bo'lib, ular mavjud holat yuzasidan o'zgarishlarni yillar kesimida kuzatish imkonini bersada, oilaviy zo'ravonlikdan jabrlanganlarning aksariyati bu borada ma'lumot berishni lozim topilmasligi sababli oilaviy zo'ravonlik va tazyiq holatlarining aniq ko'lamini bilish imkoni chegaralagan. Oiladagi tazyiq va zo'ravonlik holatlarini o'rganish mutasaddi organ vakillarining mahorati va tajribasini talab qiladi.

Zo'ravonlik va tazyiqqa sabab bo'luvchi umumiy omillarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- ta'lim va madaniyat darajasining pastligi jinsiy zo'ravonlikni sodir etish va jinsiy zo'ravonlikka duchor bo'lish ehtimolini oshiradi;
- bolalik davrida zo'ravonlikni boshdan kechirish zo'ravonlik qilish va unga duchor bo'lish ehtimolini oshiradi;
- oilada kuzatilgan zo'ravonlik tufayli zo'ravonlik qilish va unga duchor bo'lish ehtimoli oshadi;
- shaxsning antisotsial jihatdan buzilishi zo'ravonlik qilish ehtimolini oshiradi;
- spirtli ichimliklar yoki narkotik moddalarni iste'mol qilish zo'ravonlik qilish va unga duchor bo'lish ehtimolini oshiradi;

- erkaklarning zararli odatlari va xulq-atvor normalari, shu jumladan, ko'pxotinlilikka moyillik va zo'ravonlikni oqlaydigan munosabatlar zo'ravonlik qilish ehtimolini keskin oshiradi;
- erkaklarga imtiyozli yoki yuqori lavozimni, ayollarga esa pastroq lavozimni belgilovchi ijtimoiy normalar erkaklar tomonidan amalga oshirilgan zo'ravonlik holatlarini oqlash va bunga yo'l ochib berish;
- ayollarning ishga joylashishdagi imkoniyatlarining cheklanganligi ularni tazyiq ostida yashashga ko'nikishiga sabab bo'ladi;
- gender tengligining quyidarajasi, ya'ni diskriminatsion qoidalar ayollarning qaram bo'lib, chidabyashashiga olib keladi.

Ko'plab tadqiqotlar va kuzatishlar natijasida oilada turmush o'rtog'i tomonidan zo'ravonlik va tazyiqqa uchragan ayollarning soni ko'payishiga sabab bo'luvchi omillar mavjudligi aniqlandi. Ularni shartli ravishda to'rtga bo'lish mumkin:

- erning o'tmishida bironvga zo'ravonlik qilish va tazyiq o'tkazish tajribasi mavjud bo'lsa;
- er va xotin o'rtasidagi kelishmovchiliklar va oilaviy hayotdan qoniqmaslik holatining mavjudligi;
- juftlikning o'zaro munosabatidagi qiyinchiliklar;
- erkakning oiladagi dominantlikka, hamma narsani nazorat qilishga intilishi.

Oiladagi zo'ravonlik tufayli xotin-qizlarda qisqa va uzoq muddatli, yengil yoki jiddiy jismoniy, ruhiy, jinsiy va reproduktiv salomatlikka oid muammolar kelib chiqishi mumkin. Zo'ravonlikning yuqorida keltirilgan turlari oiladagi farzandlarga ham ta'sir o'tkazmay qo'ymaydi. Bu esa jamiyat uchun katta ijtimoiy va iqtisodiy muammolar hamda xarajatlar keltirib chiqaradi. Oiladagi zo'ravonlik bir qator ayanchli oqibatlariga olib kelishi mumkin. Bularga, asosan, quyidagi holatlar kiradi:

- o'lim yoki o'z joniga qasd qilish holatlari;
- jiddiy lat yeyish va jarohatlanish: zo'ravonlik haqida xabar bergan ayollarning 42 foizi turmush o'rtog'i tomonidan amalga oshirilgan zo'ravonlik tufayli jarohatlanganligi ma'lum bo'lgan;
- ayol homiladorlik davrida amalga oshirilgan zo'ravonlik tufayli 13 foiz holatda homilaning tushishi, 41 foiz holatda esa bolaning vaqtidan oldin tug'ilishiga sabab bo'lgani kuzatilgan;
- depressiya va posttravmatik stress psixologik o'zgarishlarga sabab bo'ladi;
- zo'ravonlikni boshdan kechirgan insonlarning ichkilikbozlik yoki giyohvandlikka ruju qo'yishi.

Shubhasiz, oilada ota-ona bolalarning kamol topishida katta ta'sir ko'rsatadi. Farzandlar uchun ota-onaning xulq-atvori, to'g'ri va noto'g'ri xatti-harakatlari namuna sifatida gavdalanadi. Har birimiz ota-ona munosabatlarining namunasiga egamiz, lekin afsuski, u har doim ham muhabbat va o'zaro hurmatni ifodalamaydi. Dunyoda har kuni ko'plab bolalar oilaviy zo'ravonlikning guvohi bo'ladi. Ular jamiyatning eng zaif va yordamga muhtoj qatlami bo'lib, bu kabi ayanchli holatlarning guvohi, jabrlanuvchisiga aylanadi. Notinch muhitga ega oila farzandlari uchun bu muhit tabiiydek tuyuladi, ular hamma narsa boshqacha bo'lishi mumkinligini tasavvur ham qilolmaydi. Ayniqsa, kichik yoshdagi bolalar ota-onasiga bog'liq bo'ladi, ular otasi nima uchun onasini kaltaklashini tushunolmaydi. Ba'zan sodir bo'layotgan voqealar uchun o'zini aybdor sanashi mumkin. Shu bilan birga, bolalarning kattalarga o'z muammolari haqida gapirishi

qiyin bo‘ladi. Ularga bu holatda yordam berish faqat ota-onalarning ishtirokida amalga oshirilishi mumkin.

Ota-onalarning zo‘ravonligiga guvoh bo‘lgan bolalarda tashvish, ruhiy tushkunlik, maktabda o‘zlashtirish darajasining pastligi, qo‘rquv, qo‘rqinchli tushlar, ishtahaning yo‘qligi (ortiqcha ovqatlanish yoki ovqatlanmaslik) kabi hissiy va xulq-atvor muammolarining paydo bo‘lish xavfi yuqori bo‘ladi. Bunday bolalar bolalik va o‘smirlik davrida tajovuzkor xatti-harakatlarga moyil bo‘lishi yoki aksincha, atrofdagi voqealarga befarq munosabatda bo‘lishi va kelajakdagi oilaviy munosabatlarni qurishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Shuning uchun oiladagi tazyiq va zo‘ravonlikka yo‘l qo‘ymaslik, jabrlanganlarni esa reabilitatsiya qilish muhim ahamiyatga ega. Bunda davlat siyosati doirasida mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlari qatorida keng jamoatchilik va shaxsan fuqarolarning mas‘uliyati va majburiyatlarini ado etishi asosiy o‘rin egallaydi.

O‘rganilgan dalillar va ularni baholash natijasida jamiyatdagi ayollarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olish maqsadida 2019-yilda JSST, BMT Ayollar tashkiloti, BMTning 12 ta boshqa tashkilotlari va ikki hamkor tashkilotlar ko‘magida ayollarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olish bo‘yicha “RESPECT women” nomli hisobot e‘lon qilindi[8].

“RESPECT” so‘zining har bir harfi yettita strategiyaning bosh (birinchi) harfidir:

Aloqa ko‘nikmalarini mustahkamlash (Relationship skills strengthening);

Ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish (Empowerment of women); Ta‘minlangan xizmatlar (Services ensured);

Qashshoqlikni kamaytirish (Poverty reduce);

Maktab, ish va jamoat joylarida yaratilgan qulay muhit (Enabling environments created);

Bolalar va o‘smirlar tomonidan zo‘ravonlikning oldini olish (Child and adolescent abuse prevention);

O‘zgartirilgan munosabat, e‘tiqod va me‘yorlar (Transformed attitudes, beliefs and norms).

Ushbu yetti strategiyaning har biri resurslar cheklangan va yetarli bo‘lgan sharoitda yordam ko‘rsatish amaliyotlarini inobatga oladi. Misol sifatida turmush o‘rtog‘ining zo‘ravonligi qurboni bo‘lgan ayollarga psixologik yordam va maslahatlar berish; ayollarning ijtimoiy va iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish; moddiy mablag‘ ajratish kabi choratadbirlarni nazarda tutadi. Shu bilan birga, turmush o‘rtoqlarning har ikkalasida muloqot qobiliyatini yaxshilash hamda oilaviy munosabatlarni saqlash bo‘yicha maslahat berish; gender tengligini targ‘ib qilish va stereotiplarni o‘zgartirish maqsadida aholi o‘rtasida tushuntirish ishlari olib borish kabi yo‘nalishlarda faoliyat yuritishini ta‘minlaydi.

O‘zbekiston qonunchiligida ma‘lum normativ hujjatlar asosida oiladagi tazyiq va zo‘ravonlikka uchrash holatlari va ularning oqibatlarini bartaraf etish hamda bu yo‘nalishda bajarilishi kerak bo‘lgan chora tadbirlar belgilab berilgan. Ushbu normativ hujjatlarga “Xotin qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun, “Xotin- qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ijtimoiy reabilitatsiya qilish va moslashtirish, shuningdek, oilaviy maishiy zo‘rluk ishlatishning oldini olish tizimini takomillashtirish choratadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3827 sonli qarori, Vazirlar Mahkamasining “Moddiy yordam va ko‘makka muhtoj oilalarni, xotin-qizlar va yoshlarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori hamda

“Tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlangan xotin-qizlarga himoya orderi berish ijrosini ta‘minlash va monitoringini yuritish to‘g‘risida”gi Nizom kiradi.

Ma‘lumotlarga ko‘ra, 2021-yilda ayol-qizlardan tazyiq va zo‘ravonlik holatlari yuzasidan huquqni muhofaza qilish organlariga 39 343 ta murojaat kelib tushgan. Ularning 34 330 tasi yoki 87 foizi oilada sodir etilgan. Mazkur holatlarning barchasiga himoya orderi berilgan bo‘lib, ularning 378 tasi voyaga yetmaganlarga, 9 861 tasi 18–30 yoshdagi ayol qizlarga, 29 104 tasi 30 yoshdan oshgan ayollarga berilgan.

Ma‘lumki, tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish jarayoni oilada jabr ko‘rgan xotin-qizlarning hayoti, sog‘lig‘i uchun paydo bo‘lgan xavfni bartaraf etish–xavfsizligini ta‘minlash, jabrlanuvchiga nisbatan tazyiq o‘tkazgan va zo‘ravonlik sodir etgan shaxs g‘ayriqonuniy xatti-harakatlarnitakroran amalga oshirishiga yo‘l qo‘ymaslik maqsadidagi iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, tashkiliy, psixologik va boshqa tusdagi kechiktirib bo‘lmaydigan tadbirlar tizimini o‘z ichiga qamrab oladi. O‘z navbatida tazyiq va zo‘ravonlikning oldini olish chora-tadbirlari xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlik sodir etishga olib keladigan sabablar hamda shart-sharoitlarni erta aniqlash va bartaraf etish, jamiyatda xotin-qizlarning zo‘ravonlikdan xoli bo‘lish huquqlaridan xabardorligini oshirishga qaratilgan iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, tibbiy va boshqa choratadbirlar tizimi sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligiga ko‘ra, tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlangan shaxslar, jumladan, ayollar quyidagi huquqlarga egadirlar:

Birinchidan, o‘ziga nisbatan tazyiq vazo‘ravonlik sodir etilganligi yoki ularni sodir etish tahdidi mavjudligi to‘g‘risida ariza bilan tegishli vakolatli organlar, tashkilotlar yoxud sudga murojaat etish.

Ikkinchidan, maxsus markazlarda, shuningdek, bepul telefon liniyasi orqali tekin huquqiy maslahat, iqtisodiy, ijtimoiy, psixologik, tibbiy va boshqa turdagi yordamlar olish.

Uchinchidan, ichki ishlar organlariga himoya orderi berish to‘g‘risidagi talab bilan murojaat qilish, himoya orderi shartlari buzilgan taqdirda esa ularni bu haqda xabardor qilish;

Himoya orderi– tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlangan xotin-qizlarga davlat himoyasini taqdim etuvchi hujjat. Himoya orderini rasmiylashtirish vakolati profilaktika inspektoriga berilgan. Aniqlangan yoki kelib tushgan barcha zo‘ravonlik holatlari yuzasidan ma‘lumotlar hududiy profilaktika inspektori tomonidan o‘rganib chiqilib, 24 soat ichida himoya orderi berish choralari ko‘riladi. Himoya orderi 30 kun muddatga berilib, shu muddat mobaynida xavf bartaraf etilmasa, uni uzaytirish bo‘yicha murojaatga asosan yana 30 kun muddatga uzaytiriladi. Himoya orderi berilishining asosiy maqsadi qayerda bo‘lishidan qat‘i nazar, zo‘ravonlik holatlariga barham berish va takroriy zo‘ravonlik yoki tazyiq holatlarining oldini olishdir. Mamlakatimizda himoya orderini berish amaliyoti “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun hamda Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 4-yanvardagi “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi qaroriga asosan 2021-yilning fevral oyidan berila boshlandi.

To‘rtinchidan, sodir etilgan tazyiq va zo‘ravonlik natijasida o‘ziga yetkazilgan moddiy zararining o‘rni qoplanishi hamda ma‘naviy ziyon kompensatsiya qilinishi to‘g‘risidagi talab bilan sudga murojaat etish. Shu o‘rinda, tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlanganga yetkazilgan moddiy

zararning o'rnini qoplash hamda ma'naviy ziyonni kompensatsiya qilish to'g'risidagi ariza bilan sudga murojaat etganda davlat boji to'lashdan ozod qilinishini alohida ta'kidlash joiz.

Mamlakatimiz qonunchiligiga ko'ra, tazyiq va zo'ravonlikning oldini olishga doir choralarni qo'llash uchun asoslar mavjud bo'lgan holatlarda mazkur mexanizmlar o'z ishini boshlaydi. Ushbu asoslarga quyidagilar kiritilgan:

- tazyiq va zo'ravonlik qurbonining murojaati;
- jismoniy yoki yuridik shaxslarning holat yuzasidan xabarlari;
- vakolatli organlar va tashkilotlar xodimlari tomonidan tazyiq yoki zo'ravonlik sodir etish yoxud ularni sodir etishga urinish faktlarining bevosita aniqlanishi;
- davlat organlaridan hamda boshqa tashkilotlardan kelib tushgan axborotlar.

Tazyiq va zo'ravonlik faktlari aniqlangan taqdirda xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilishni amalga oshiruvchi vakolatli organlar hamda tashkilotlar bu haqda tegishli ichki ishlar organlariga zudlik bilan xabar qilishlari majburiy sanaladi.

O'zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasi tomonidan yordam ko'rsatish, maslahat berish mexanizmi hamda choratadbirlari, xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik holatlarining oldini olish to'g'risida axborot olishni ta'minlash maqsadida respublikaning butun hududida tun-u kun ishlaydigan bepul 1146 telefon tarmog'i faoliyat yuritmoqda.

Mazkur telefon tarmog'i maxfiylikka rioya etgan holda ish olib boradi. "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning 30-moddasida "tazyiq va zo'ravonlikdan jabrlanuvchiga yordam ko'rsatgan shaxslarga ma'lum bo'lib qolgan barcha shaxsga doir ma'lumotlar tegishli qonun hujjatlari bilan qo'riqlanadi" deyilgan. Ishonch telefoni orqali olingan axborotlarning maxfiy saqlanishi, oshkor etilmasligi muhim ahamiyatga ega, albatta.

Og'ir ahvolga tushib qolgan ayollar uchun Respublika reabilitatsiya va moslashtirish markazi ham xizmat ko'rsatmoqda (1169). Bundan tashqari, ichki ishlar organlariga "102", "1102", "Ne molchi", "Zo'ravonlikka yo'l yo'q" nomli telegram kanallar va shu bilan bir qatorda, zo'ravonlik holatlari yuzasidan xabar berilishi mumkin bo'lgan boshqa ko'plab telefon raqamlar va ijtimoiy tarmoqlar mavjud. Zo'ravonlik holatlari bo'yicha xabar bergan shaxsga oid ma'lumotlarining xohishiga ko'ra anonim bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, zo'ravonlik va tazyiq holatlari jamiyat rivojlanishining turli davrlari va darajalarida kuzatilgan bo'lib, ijtimoiy munosabatlarning negativ shakli sifatida ilmiy jihatdan tadqiq qilinishi maqsadga muvofiq. Bunda oilaviy zo'ravonlik va tazyiq oila ijtimoiy institutining barqaror rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi munosabat shakli sifatida unga olib keluvchi asosiy sabablar hamda uning oqibatlari, jumladan, farzand tarbiyasidagi ta'siri nuqtayi nazaridan o'rganilishi muhim ahamiyatga ega. Sharq va G'arb olimlarining tadqiqotlari doirasida olingan natijalarning umumiy va o'ziga xos jihatlari borligiga alohida e'tibor qaratilishi barobarida buning sabablari milliy va madaniy xususiyatlarga borib taqalishi mumkinligini inobatga olish lozim. Jamiyatdagi oilaviy zo'ravonlik va tazyiqning ko'lamin kamaytirish, oldini olish va oqibatlari bilan kurashish maqsadida xalqaro tajriba hamda amaliyotini o'rganish, kurash mexanizmlarini tadqiq etish, aniqlangan ustunlik va kamchiliklar ustida ishlash orqali jamiyatdagi holatni yaxshilash borasida amaliy chora-tadbirlar ishlab chiqish va qo'llash imkoni paydo bo'ladi.

REFERFENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 2 iyuldagi “Ijtimoiy reabilitatsiya qilish va moslashtirish, shuningdek oilaviy-maishiy zo‘rlik ishlatishning oldini olish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3827-son qarori. <https://lex.uz/ru/docs/3804821>
2. “Xotin qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘RQ-561-son Qonuni. <https://lex.uz/docs/4494709>
3. “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-562-son Qonuni. <https://lex.uz/docs/4494849>
4. Насилие в семье: как это влияет на ребенка и что делать? <https://www.unicef.by/press-centr/360>.
5. Родина И.В. Социальная проблематизация насилия в семье в современной России. Диссертация. 2007. – 355 с. <https://www.dissercat.com/content/sotsialnaya-problematizatsiya-nasiliya-v-seme-vsovremennoi-rossii>
6. Usmonova N. Xotin-qizlar himoyasi doimiy e‘tiborda. [https Research: Grounded Theory Procedures and Techniques](https://uza.uz/uz/posts/hotin-qizlarhimoyasi-doimiy-etiborda_2708099). – Москва: Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.://uza.uz/uz/posts/hotin-qizlarhimoyasi-doimiy-etiborda_2708099.